

Verdwenen uitdrukkingen in 't Giesbaargs

Jan COPPENS

In deze rubriek behandelen we woordjes en uitdrukkingen waarvan we denken dat ze niet meer of nog nauwelijks gebruikt worden in het Geraardsbergs dialect.

In de vorige aflevering hadden we het ondermeer over *een vieze gespe trekken* 'een eigenaardig verwonderd gezicht opzetten' (1). Daarbij maakten we de vergelijking met het Franse *boucle* 'gesp, mond (verouderd)'. Ons lid Jan Coessens die in Kortrijk woont, maar geboren en getogen is in Geraardsbergen, bevestigt onze vergelijking. Hij herinnert zich nog de woorden van zijn moeder (1896-1984): *Aat aan boekel* 'houdt uwen boekel' erop duidend dat hij zijn mond moest houden over een bepaald onderwerp voor anderen ofwel dat hij moest stoppen met zeuren en zagen. Bij Van Coetsem konden we naast *gespe* ook *boekel* 'gesp' (ontleend aan het Frans *boucle*) terugvinden (2).

Ajeed e'skuën lavuër 'hij heeft mooie tanden', meestal ironisch gebruikt. *Lavuër* betekent dus 'ivoor'. Het Giesbaargs woord is echter ontleend aan het Franse *l'ivoire*. Men herkende de *l'* niet als lidwoord maar als één geheel met het zelfstandig naamwoord. Het woordje *lommer* is op dezelfde manier ontstaan, namelijk uit het Frans *l'ombre*. Dat *i* in ons dialect een *a* wordt is niet abnormaal. Vergelijk met *Machiel* 'Michiel' en *sarope* 'siroop'.

't Es gefokkeld. Iets is 'gefokkeld' wanneer de delen ervan niet tot dezelfde soort, kleur enzovoort

behoren. Bijvoorbeeld *een gefokkelde toeërte* 'een taart met verschillende fruit- of roomsoorten, of beide soorten naast elkaar. *Een gefokkeld kostuum* is een pak waarvan de broek en de jas van verschillende kleur zijn (3). *Fokkelen* is afgeleid van het Vroegnieuw-nederlandse (1500-1700) *focken* 'voegen, passen, betamen, goed uitkomen, overeenkomen'. *Focken* is wellicht afgeleid van *voegen* 'passen' (3). Door de medeklinkers te verscherpen (*v/f, g/k*) kan men het bedoelde werkwoord krachtiger of intensiever uitdrukken. Dit noemt men een intensief in de taalwetenschap. De uitgang *-elen* duidt op een herhaling van de actie, dus een frequente handeling. Dit noemt men een werkwoord van herhaling of een frequentatief. Het Geraardsbergse *gefokkeld* 'niet overeenstemmen' betekent echter het tegenovergestelde van *focken* (wel overeenstemmen). Het wordt dus ironisch gebruikt.

Maäter is de Geraardsbergse uitspraak van *mouter* 'overrijp, murw, zacht'. Vergelijk voor de uitspraak met *kaäd* 'koud' en *aäd* 'oud'. Uit het Vroegnieuw-nederlandse *mouter* 'zacht, rijp' (4). *Die peir'es maäter* wil zeggen dat die peer al overrijp is, mals, bijna rot. *Maäter* 'mouter' is afgeleid van *mout*. Malt en mout zijn wellicht ontstaan uit de stam van het werkwoord *malen*. Zo is *mout* gerst, dat men eerst heeft geweekt en vervolgens in een kelder heeft laten kiemen, en dat dan, gedroogd, dient om er bier van te brouwen.

Volgens Debrabandere (5) van dezelfde oorsprong als het Engelse *to melt* 'smelten, vloeibaar worden'. De Westgermaanse woorden met *alt* evolueerden in het Vlaams tot *ou*. Bijvoorbeeld *zalt-zout, kald-koud, Geraldtsberge-Geroudtsberge*, enz. Vergelijk ook *maater* met het Oudnoors *maltr* 'rot' en het Oudhoogduitse *malz* 'zacht'. Terwijl *maater* nagenoeg verdwenen is in de Geraardsbergse woordenschat, is het onder de vorm *malt* weer opgedoken. Denk bijvoorbeeld aan maltwhisky. Dit keer hebben we het via het Frans ontleend aan het Engels. Ook *smaat* 'smout, reuzel' is verwant met *maater*. Smout is gesmolten vet. Ieder jaar eten we met de foor nog *smaatebollen*.

Fiekfakker^{wijje}/fiekfakker^{raue} (met uitspraak van de *ie* zoals in 'ziek'). Dat zijn 'kleine onbenullige dingen, beuzelingen, wissewasjes. Het woord komt ook in het Duits voor: *Fickfack* 'smoesje, uitvlucht'. Het Duitse werkwoord *Fickfacken* betekent naast 'heen en weer lopen' ook 'prutsen, uitvluchten zoeken'. In Vlaanderen werd het eerst vermeld door Kiliaan (1599) met de betekenis 'bewegen'. Eerder al bestond het Middelnederlands *vicken, ficken* 'slaan, treffen' en het Middelhoogduits *ficken* 'wrijven'. Voor kleinigheid werd in Geraardsbergen ook **foetebagatelle** gebezigd, een samenstelling van het Franse *foutaise* 'nietigheid, prul' en *bagatel* wat hetzelfde betekent. Dat is dus eigenlijk een pleonasme. ■

(1) J. COPPENS, *Verdwenen uitdrukkingen in 't Giesbaargs*, in *Gerardimontium* 205/2006, p. 36.

(2) F. VAN COETSEM, *Het Dialect van Geraardsbergen, Klank- en vormleer*, onuitgegeven doctoraalscriptie, Leuven, 1952, p. 110.

(3) Ibidem

(4) KILIAAN, *Etymologicum teutonicae linguae*, 1599.

(5) F. DEBRABANDERE, *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek*.